

Øjenvidneberetninger fra bombardementet i 1945:

De så det ske

Gethe Wichmann.
(Foto på Bornholms Ø-arkiv)

Af arkivar Amanda Stevne Pihl,
Bornholms Ø-arkiv

BOMBNINGERNE

Min farmor var teenager i København under anden verdenskrig. Som barn lyttede jeg med tilbageholdt åndedræt, når hun fortalte om tiden under krigen. Hun fortalte om mørklægningsgardiner, luftalarmer og beskyttelsesrum. Hun fortalte om sko, der var lavet af rødspætteskind, og et cykelhjul af træ – uden dæk og slange – der bumlede hårdt over hovedstadens brostensfyldte gader. Hun fortalte, at de ikke kunne skaffe mandler, så de måtte putte et bolsje i risengrøden juleaften – et bolsje der både afsatte pebermyntesmag og en farvestrøbe i grøden, der hurtigt afslørede dets gemmested.

Disse fortællinger voksede jeg op med, og som årene gik, blev jeg klar over, at der også var en verden udenfor København. At krigens aftryk var aldeles forskelligt mellem by og land. Men der skulle gå mange år endnu, før jeg blev klar over, at der også var kæmpestore forskelle på krigens aftryk på Bornholm og det øvrige Danmark.

Jeg fik en bornholmsk kæreste, og vi flyttede sammen. Den 4. maj satte jeg lys i vinduet og kiggede vemodigt ind i flammen og i de lysende prikker i vinduerne på den anden side af gaden. Jeg hørte for mit indre øre min guitarspillende folkeskolelærer og Kim Larsens strofer, der blev brugt i undervisningen. "Jeg sætter lys, lys i mit vindue, til minde om alle dem, der forsvandt engang, og som aldrig mere kom hjem". Min kæreste påpegede overfor mig, at sådan gør man jo ikke på Bornholm... Det var den aften, det først rigtig gik op for mig. Og så mange år efter undrer jeg mig stadig over, at et så vigtigt og voldsomt kapitel af vores nutidshistorie har været aldeles usynligt for mig indtil den aften. Det er direkte uhyggeligt, at noget kan forsvinde ud af den kollektive historie på den måde. Jeg møder stadig voksne mennesker, der aldrig har hørt, at Bornholm blev bombet og besat, da resten af landet blev befriet.

Der bliver hele tiden færre og færre, der oplevede bombardementet og kan berette om det. Men heldigvis har flere øjenvidner skrevet erindringer og breve om den skæbnsvangre tid. På Bornholms Ø-arkiv har vi flere eksemplarer på netop dette. Og vi skylder dem, at disse erindringer bliver både bevaret, fremhævet og læst. Kun på den måde kan de lyse, som stearinlysene i de københavnske vinduer den 4. maj, og fortælle historien fra en anden vinkel.

GLÆDE OG SORG

Da frihedsbudskabet kom, glædede bornholmerne sig på lige fod med alle andre danskere.

At læse om denne glæde i beretningerne er hjerteskerende, da vi jo nu ved, at den ikke varede særligt længe. Sparekassefuldmægtig Christian Emil Møller fortæller, hvordan han går gennem byen, der overalt er pyntet med flag. "Danske, norske, svenske, engelske og amerikanske flag saaes overalt. Alle havde flag paa sig. Mange havde gravet dem frem fra Julepynten." Han begiver sig mod Store Torv, hvor han sammen med mange andre forventer at kunne høre kirkeklokkerne ringe for freden. "Det maatte man imidlertid vente forgæves paa, idet det blev opklaret, at Tyskere eller Stikkere, eller Gud ved hvem, Aftenen før var trængt ind i Kirken og havde fjernet Tov og Klokkenebel. Rønne Kirke kunne altsaa ikke ringe, kun Valgmenighedskirkens spæde Klemten hørtes." (Christian Emil Møller, BØA 1996-3).

Carl Oluf Petersen, der dengang var 11 år, fortæller om mørklægningsgardinet, der blev revet ned fra vinduet, akkurat som i den velkendte scene i Matador. Og dommerfru Zeuthen fortæller, hvordan de sidder og spiser frokost i fred og fordragelighed, med Dannebrog flagende mod den milde maj-himmel, da bombardementets første bølge pludseligt sætter ind og afbryder glæden. "Far og jeg stod trykket op til hinanden, og det bragede og brasede og splintrede ned om os. Det blev kulsort, og den øredøvende Larm, der ledsagede det indledende skrækkelige Bump eller Bang, skelnedes som en Blanding af Træ, der splintrede, Glas, der knustes, og Sten, der raslende styrtede ned." (Mariella Zeuthen, BØA 2019-163).

UVISHED OG ÆNGSTELSE

Et tema, der er gennemgående i erindringerne, er den uvished, der præger bombedagene.

En ting er at blive bombet. At hele den verden, man kender, ramler sammen i ruiner. At man pludselig ikke ejer mere, end det

man går og står i. Noget andet er, at man ikke forstår hvorfor. At man ikke engang ved, hvem der bomber. Og at radioen er tavs, når man endelig får strøm og hul igennem til København. Her sad de bomberamte og måtte lægge ører til resten af landets jublen. Mariella Zeuthen, gift med dommer Emil Zeuthen i Rønne, skriver om denne uvished: "Det hele var aldeles uvirkeligt, og der gik allehaande Rygter om, at det var Tyskere, der vilde faa os til at tro, at det var Russere, eller at det var Russere, der var fløjet forkert, eller at det var Russere, der vilde bombe Tyskerne væk fra Bornholm." Og videre: "Maaske vidste Russerne ikke, at det var Danmark, men troede, at det var en Del af Tyskland, der manglede at erobres? Men stadig skuffedes vi af Fortielsen fra Christmas Møller og fra den gæve Bornholmer, Folketingsmand Hans Rasmussen, der holder Indvielsestale på Rigsdagen og end ikke har en Beklagelse tilovers for sine arme Bysbørn. Ved han det ikke? Eller er det Led i de storpolitiske Planer og Hensigter, at der skal være tavst om de Fejl og Ulykker ens allierede skaber i Venne-land? Selvfølgelig tror jeg, at Hans Rasmussen græder i sin Sjæl, hvis han ved og kender Ulykkerne, men I forstaa ogsaa, at man føler sig udenfor, naar der jubles i det øvrige Land, mens uendelig Sorg og Fattigdom rammer os andre, og dertil kommer Frygten for, at Kræmmerlandet England skulde have solgt os." (Mariella Zeuthen, BØA 2019-163).

Mariella har berettet om bombedagene i et brev, som hun sendte til sine pårørende oven. Brevet er senere publiceret og blandt andet citeret i Jesper Gaarskjær bog "Bornholm Besat: Det glemte hjørne af Danmark under Anden Verdenskrig". På Bornholms Ø-arkiv findes en kommenteret udgave af hendes erindring, hvor Tønnes Heine Kruse Wichmann, der var frihedskæmper under Anden Verdenskrig, har rost og kommenteret

Mariellas erindringer.

Tønnes' søster, Sofie Margrethe Kruse Wichmann, kaldet Gethe, har selv beskrevet sine oplevelser af bombardementet og den svære tid i et brev til sin søster Ingeborg i København. Hun forfatter brevet på Nyker Skole, hvortil de er evakueret. Hendes beskrivelser af uvisheden minder om Mariellas. "Nogen mening med disse Terror Angreb kan vi altsaa ikke se, men nu er vi kun spændt paa om vi er Russere eller Danskere. Vi føler os meget forladt af Danmark. Bliver ikke engang omtalt i Radioen. Ja dvs. vi har ingen Strøm haft saa vi har ikke hørt alle Udsendelser, men det var bittert at høre om alle Festlighederne, naar vores 2 største Byer laa omtrent ødelagt, og dog er vi jo sluppet naadigt, at vi naaede at faa dem begge ryddet først." (Gethe Wichmann, BØA 2020-53)

BOMBEBEGN OG BRATTE SKÆBNER

Et andet hjerteskerende brev, der fortæller om bombedagene, er skrevet af Charles Carlsen Heino.

Hans hustru Wilhelmine lå alvorligt syg, og det besværliggjorde både evakueringen og den efterfølgende nøddindkvartering. Charles får hende flyttet til sygehuset i Aakirkeby inden det andet luftangreb. Han bliver selv tilbage og forsøger at sikre, hvad sikres kan, i kælderen i Rønne. Han når med nød og næppe ud af byen et kvarter før bomberne atter falder. Om hustruens ophold på sygehuset skriver han: "Mors ophold på Sygehuset var imidlertid ikke godt, da dette blev overbelagt med evakuerede fra Rønne og Nekso (6 Mennesker på en 3-Mands Stue). De første Dage gik nogenlunde, men de sidste Dage måtte hun flyttes ind på Sterilisationsstuen, da hun ikke kunne tåle at være sammen med de øvrige Patienter." Datteren Dagny våger over sin moder, der ik-

Familien Holm var blandt dem, der mistede livet under bombardementet. Her ses redningsmandskabet ved familiens hus i Damgade, Rønne (Foto på Bornholms Museum)

Charles Carlsen Heino, fotograferet i 1943
(Foto på Bornholms Ø-arkiv)

Wilhelmine Heino, fotograferet i 1943.
(Foto på Bornholms Ø-arkiv)

Øjenvidneberetninger fra bombardementet i 1945:

De så det ske

FORTSAT FRA SIDE 12-13

ØDELÆGGELSER I NEXØ

De fleste af de beretninger, vi har på arkivet, fortæller om bombardementet i Rønne. Men Helena Dorthea Sørensen har fortalt om bombardementet i Nexø:

"I Bryggeristræde er der nogle Kolonihaver, "Bryggerens Løkke", der er nu et krater så stort, saa man kan ro deri med en Baad. Og Plødren derfra har overstænket Husene noget saa grusomt. Helt ned til Torvet kan man se Husene overstænket. Og vor gamle Kirke, vi fik saa pænt nyrestaureret for ganske faa aar siden, den varer det længe, før vi kan komme i. Vinduer og Døre er sprængt ud, Teglene af, og den er gennemskudt, saa naar vi kigger gennem Vinduet ind i Kirken, kan man se videre gennem Hvalvene og ud i den fri Luft." (Helena Dorthea Sørensen, BØA 2019-175)

Ødelæggelserne er ikke kun til lands men også til vands. "20 Fiskerbaade brændte, nogle har de slæbt op paa Havnen og langs Togs Skinnerne opad Stationen, deriblandt ogsaa Fars gamle "Kisling". At den skulde ende saadan. Jeg var nede og saa paa den i Gaar, det gjorde mig alligevel saa ondt, det er dog derfra vi fik Føden. Nu er den gennemhullet og forbrændt, klar til at hugge op og stoppe i Komfuret. Nogle Skibe staar paa Bunden, men Masterne viser, hvor de staar. Vores pæne Dampner "Østbornholm" ligger helt om paa Siden med den halve Skorsten i Vandet og et stykke af Siden oplækket." (Helena Dorthea Sørensen, BØA 2019-175)

Ja, bomberne faldt voldsomt og destruktivt over både Rønne og Nexø. Mange hjem knustes, og mange genstande smadrede. I beretningerne fortælles det, hvordan store møbler som sofaer, skabe og klaverer blæses adskillige meter væk. Des mere forunderligt forekommer det, når nogle enkelte elementer viser sig at være uskadede midt i ruinerne. I mine svigerforældres stue står et smukt bornholmerur. Da bomberne faldt over Nexø, stod det i min mands oldemors nabo-hus i Nørregade i Nexø - og da husets vægge faldt for bomberne, stod det der endnu. Et stærkt og standhaftigt ur. Det tænker jeg på, når vi drikker te i stuen, og frøkenuret blander sig i samtalen med sin smukke klang.

EVAKUERING

Bankfuldmægtig Christian Emil Møller og familie bliver indkvarteret på Randkløvegård hos noget familie til deres genboer i Rønne. De kører med deres genbo, vognmand Hjørth-Hansen, og da de to næste morgen kører retur til Rønne, beskriver han synet af menneskemængden således:

"Allerede i Østerlars mødte vi de første Flygtninge pr. Cykler, og da vi naaede Aarsballe, saa vi en uafbrudt Strøm af Flygtninge fra Rønne. Kilometer efter Kilometer var der i Tusindvis Gaaende, Cyklende og pr. Hestevogn. Enkelte heldige kom paa Lastbil med en Del af deres Bohave, men det var kun de faa udvalgte. Resten havde kun det med, de kunne slæbe paa eller som kunde bindes paa Cyklen. En 80-aarig Dame var sat op paa en Herrecykel, og en ung Mand førte Cyklen, andre Gamle maatte slæbe sig afsted til Fods, men forhaabentlig har de ikke skullet været saa langt. Rønnes nærmeste Omegn, i en Radius paa 6-7 Kilometer, skulde imidlertid ogsaa evakueres, saa nogen helt let Spadseretur har det ikke været for de noget ældre blandt Flygtningene." (Christian Emil Møl-

ler, BØA 1996-3).

Carl Oluf Petersen flygtede med familien til Nyker Bageri. Nyker dannede asyl for mange flygtede rønneboer i bombedagene. "Vi, der opholdt os i Nyker, var bitre på radioen og på lederne i København. På præstegårdens åbne loft var modstandsbevægelsens radiosender blevet installeret med strøm fra medbragte akkumulatorer. De kaldte og kaldte på København, men vedblivende forgæves. Øen havde ingen forbindelse til omverdenen. Den eneste linie gik altid gennem Rigstelefonen, men den var helt død efter bombardementet." Det lykkedes dog endelig at nå igennem til hovedstaden, og snart indfandt amtmand von Stemann og lederne fra modstandsbevægelsen sig i Nyker. "Forunderligt at en forbindelse til omverdenen skulle ske fra det ydmyge Nyker sogn." (Carl Oluf Petersen, BØA 2020-37).

Også Gethé Wichmann var flygtet med sin familie til Nyker. På Nyker Skoles loft forfattede hun brevet til søsteren Ingeborg i København, i hvilket hun beretter om de frygtelige hændelser og hendes store bekymringer, idet både hendes bror, Tønnes, og hendes søn, Palle, var en del af modstandsbevægelsen. Palles blå frihedskæm-

perarmbind og våbentilladelse er nu en del af samlingen på Bornholms Ø-arkiv.

STORMENDE MODTAGELSE

Denne bekymring deler Jenny Lyster, der er gift med Henry Lyster, førsteskolet lærer i Bodilsker og modstandsmand. Hun skriver i et brev til sine søskende ovre:

"Natten mellem fredag og lørdag kom der en bil med bud: klar lørdag morgen kl. 6. Så tog Henry af sted. På Bodilsker mejeri fik de udleveret våben og armbind og kørte så i biler til Rønne, hvor de fik en stormende modtagelse, men blev straks efter dirigeret til ungdomslejren i Almindingen, hvor de allerede den første dag fik 50 internerede at vogte." (Jenny Lyster, BØA 2020-54). Jenny planlægger at besøge sin mand i Almindingen sammen med fru pastor Sørensen, hvis mand også er i modstandsbevægelsen. De telefonerer om dette, da det første bombardement sætter ind, og det drøner så voldsomt, at Jenny smider røret og løber ud på vejen. Kort efter begynder menneskestrommen at forlade Nexø, og Jenny når aldrig til Almindingen, for pludselig har hun nok at gøre med at huse og brødføde flygtninge.

John Jacobsen, der var 14 år i 1945, er også

taget til Nyker med familien, hvor de sover på familien Grens høloft. Men den 10. maj kaldes hans far, der var fiskeskipper, til tjeneste. "Den 10. maj blev alle bornholmske skibe og fiskerfartøjer beordret til Rønne, for at transportere tyske krigsfanger til Kolberg" (John Jacobsen, BØA 2018-42). John er med ombord på faderens kutter på denne fange-transport. "Der var ca. 80 kuttere og skibe, der dannede konvoj til Kolberg. Ombord på min fars kutter "BJARNE" var der 37 tyske soldater. Der var redningsudstyr til 3, en krans og 2 veste". En af de tyske officerer, der er ombord, forærer John en kikkert, der er bulet og bærer præg af at have været i kamp. På hjemturen tager de russiske soldater med retur til Bornholm, og John muntret sig med en af de russiske stabsofficerer, der har en tromlerrevolver med. "Jeg kastede flasker ud over skibssiden, og så skød han efter dem" (John Jacobsen, BØA 2018-42).

MED RUSSISKE ØJNE

Erindringerne i vores samling har mange lighedstræk og gennemgående temaer. Men én skiller sig markant ud. Den er skrevet af Vladimir Kuramshin, der var udstationeret russisk soldat på Bornholm i tiden efter

bombardementet.

Vladimir fortæller, hvor glade bornholmerne er over, at russerne har fordrevet tyskerne fra øen og befriet Bornholm. De viser deres taknemmelighed i form af fødevaregaver til de russiske soldater. Det er nu ikke helt den samme tone, vi fornemmer i de bornholmske erindringer, hvor russerne i flere tilfælde omtales som værende grovere end tyskerne, og at russiske soldater plyndrer de udbombede hjem for værdigenstande.

Vladimir ankom til Bornholm efter bombardementet og nævner faktisk ikke bombardementet med et eneste ord. For ham har det vel været en naturlig del af krigsførelsen. Når man læser hans erindring, får man et indblik i, hvad det vil sige at være soldat; for da han sejler ud, kender han ikke sin destination og mission, den bliver han først klar over, da han befinder sig et sted ude på Østersøen. "Fartøjerne stak til søs. Kursen blev holdt, den blev sendt os via radio fra divisionskommandanten. Fartøjerne holdt kursen i en afstand på ca. 50-60 m fra hinanden. Da vi kom væk fra kysten og var et godt stykke ude på havet, spurgte jeg kommandanten "Hvad er vort endelige mål?" Han svarede "Landstigning på en dansk ø, Bornholm". Jeg var straks klar over, at vi var på vej direkte ind i fascisternes gab, som måtte befinde sig på øen. Da jeg havde forstået min ordre, gik jeg i gang med at forberede mine mænd. Under landstigningen skulle vi springe i vandet fra krigsfartøjerne, derfor var jeg nødt til at forsikre mig om, at alle kunne svømme." (Vladimir Kuramshin, BØA 2020-42).

EN DEJLIG TID

Vladimir kalder gennemgående de tyske soldater for fascister.

Borgere i Rønne inspicerer skaderne efter bombardementet (Foto på Bornholms Ø-arkiv).

Henry Valdemar Lyster (Foto på Bornholms Ø-arkiv)

ERINDRINGER

Bornholms Ø-arkiv har mange erindringer i samlingen – og er altid interesseret i at indsamle flere. Alle erindringer har en værdi, ikke kun erindringer fra de store historiske begivenheder som krigen og bombardementet, også hverdagens små fortællinger. Lige nu har arkivet et aktuelt ønske om at indsamle erindringer om livet under corona-krisen. Søg på bornholmskebilder.brk.dk for at læse erindringerne i arkivets samling. Kontakt arkivet på arkiv@brk.dk, hvis du selv har en erindring, du ønsker at dele. Alle de i artiklen citerede erindringer kan læses i fuld længde på hjemmesiden.

Jenny Lyster (Foto på Bornholms Ø-arkiv)

John Jacobsen, fotograferet i 1944 (Foto på Bornholms Ø-arkiv)

"Vi oplevede, at tidligere SS-folk ikke kunne klare situationen. De begik selvmord, skød sig selv. Man lagde 7 fascistkroppe foran os. Nogle af dem var døde af forgiftning. Fascisterne havde næsten alle ampuller med gift, gemt enten i slipset eller i en krave. Kroppene blev ikke smidt ud i havet men overgivet os som krigsfanger. Med hjælp fra Rønnes borgere blev havnen renset for fascister. De som ikke overgav sig, blev med våbenmagt drevet mod Hasle." (Vladimir Kuramshin, BØA 2020-42)

Han mindes tiden på Bornholm som en dejlig tid og forholdet til bornholmerne som varmt og venligt. Han beskriver en fodboldkamp mellem russiske soldater og Rønnes borgere – en kamp Rønne vandt 2-0. Han er forundret over, at ingen har for vane at låse deres dør, hverken private huse eller forretninger. Det opfatter han som en inspirerende samfundsmodel. Og så er han imponeret over, at der ikke findes stakitter omkring husene, kun levende hegn, som er meget velholdte.

Historien kan ses med mange øjne. Handlinger kan udføres med mange motiver. Konklusioner kan drages ud fra mange perspektiver.

Jeg sætter stadig lys i mit vindue den 4.maj, også nu, hvor jeg bor på Bornholm. Forskellen er bare, at jeg tænker nogle andre tanker, når jeg kigger ind i flammen, end jeg gjorde tidligere. Nu tænker jeg også på ofrene for bombardementet over Bornholm, de efterladte, de angste, de ruinerede. Og jeg hører stadig Kim Larsens strofer, for mit indre øre. "Gid at de måtte se mit lys, hvis de kommer forbi..."